O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
TA’LIMNI RIVOJLANTIRISH
RESPUBLIKA ILMIY-METODIK
MARKAZI

MAVZU: ILMIY TADQIQOTLARNING METODOLOGIYASI, USULLARI VA YONDASHUVLARI: IJTIMOIY-GUMANITAR YO‘NALISH

Muallif: S.G‘. Xasanova
Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa
doktori (Phd)

Toshkent-2026

O‘YLAB KO‘RING!

Doktorant uch yil davomida tadqiqot olib bordi, yuzlab respondentlardan ma’lumot yig‘di, o‘nlab jadvallar va diagrammalar tayyorladi. Biroq himoya jarayonida ekspertlar savoli:

Sizning ilmiy muammoingiz nimadan iborat?

Metodologik yondashuv

Agar tadqiqotchi ushbu savolga aniq va asosli javob bera olmasa, yig‘ilgan barcha ma’lumotlar ilmiy qiymatini yo‘qotishi mumkin.

Ilmiy tadqiqotning boshlanish nuqtasi ma'lumot yig‘ish emas, balki metodologik jihatdan to‘g‘ri qo‘yilgan ilmiy muammo.

METODOLOGIYA

Metodologiya — bu tadqiqotchi ilmiy muammoni qanday tushunishi, unga qanday savollar qo‘yishi, qaysi nazariy yondashuvga tayanishi va qanday metodlar yordamida javob izlashini belgilovchi ilmiy tizim.

- ilmiy bilish nazariyasi
- tadqiqotni tashkil etish konsepsiyasi
- metodlar tizimi
- ilmiy faoliyatning mantiqiy modeli

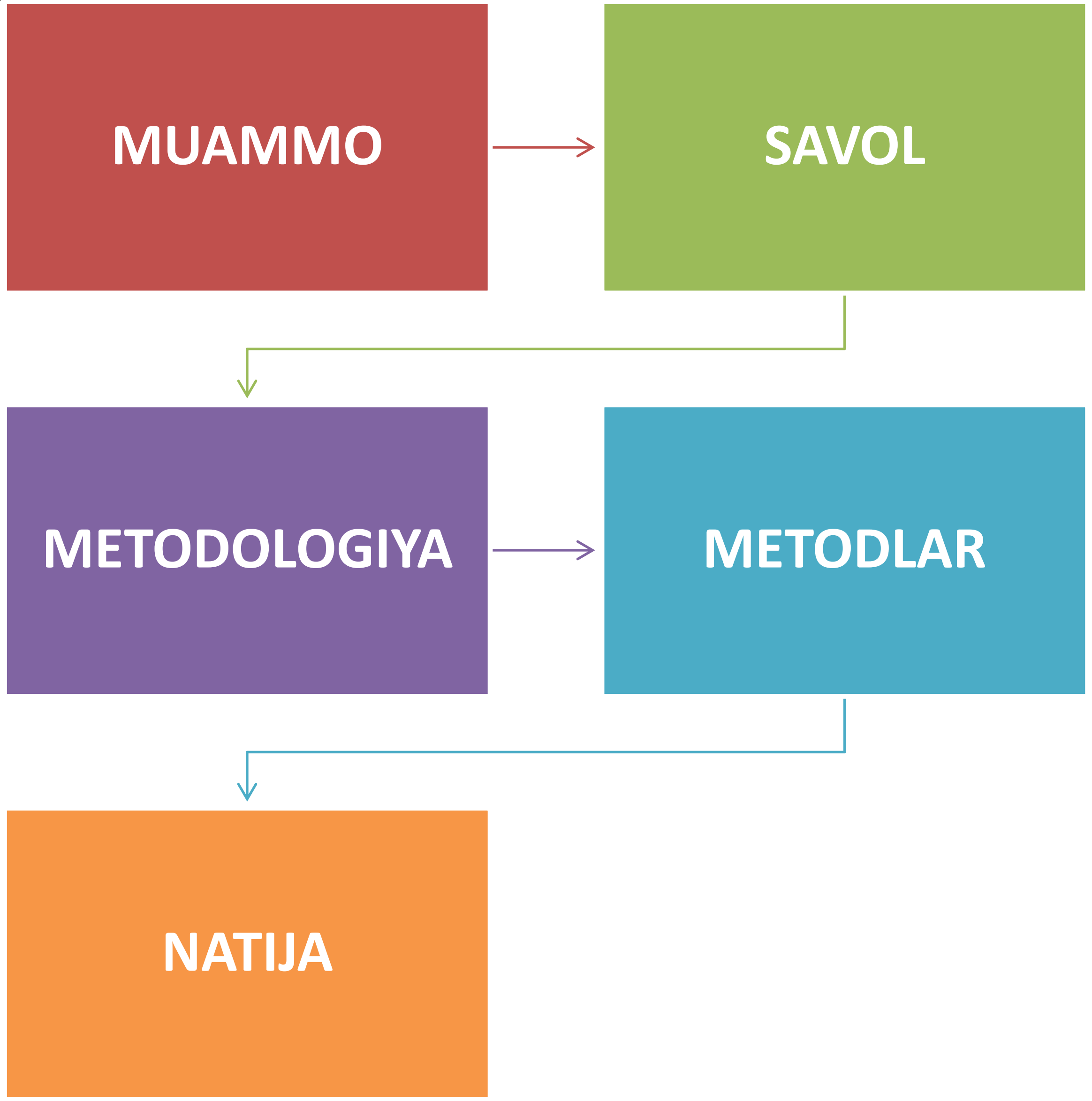

IJTIMOIY-GUMANITAR TADQIQOTLAR

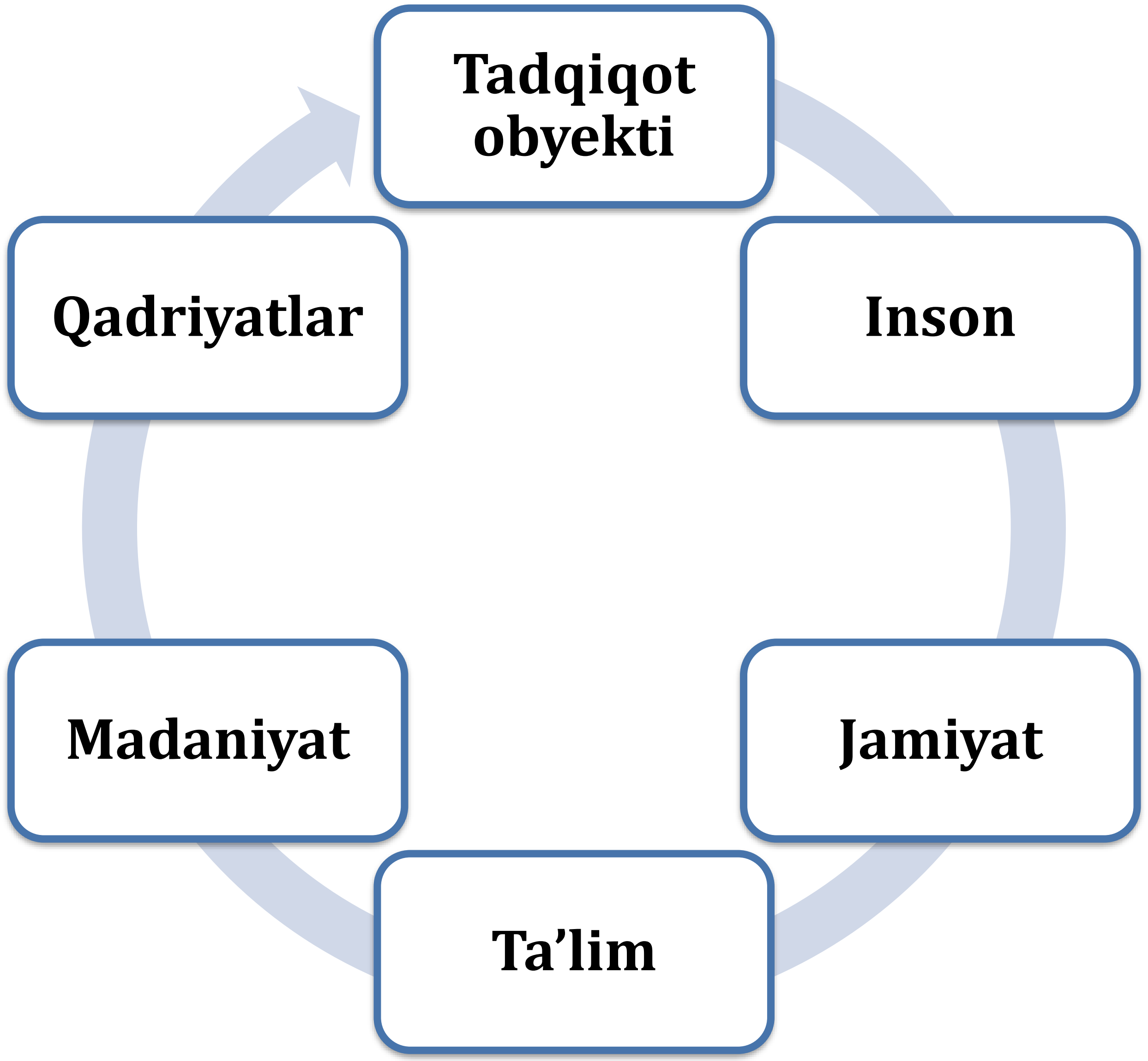

Ijtimoiy-gumanitar tadqiqotlarda hodisa tavsiflanish emas, balki uning ortida yotgan murakkab sabab-oqibat munosabatlarini tushuntirishdan iborat.

Ijtimoiy hodisalarning xususiyatlari

- Ko‘p omillilik
- Dinamiklik
- Kontekstga bog‘liqlik
- Subyektivlik
- Murakkab sabab-oqibat aloqalari

ILMIY MUAMMO

Mavjud holat

Paradigma va metodologik yondashuvlar aniq ko‘rsatilmaydi yoki nazariy jihatdan asoslanmaydi.

Ayrim tadqiqotlarda metodlar ro‘yxat sifatida keltiriladi, biroq tadqiqot maqsadi va vazifalari bilan bog‘liqligi ochib berilmaydi.

Tadqiqotlarning aksariyatida faqat so‘rovnoma yoki kuzatish bilan cheklanilib, natijalar chuqur izohlanmaydi

Tadqiqotlardan olingan natijalarning validligi, ishonchliligi va amaliy tatbiq mexanizmlari yetarlicha asoslanmaydi.

01 VS 02

Zarur (ideal) holat

Tadqiqotlar aniq metodologik paradigma asosida tashkil etilishi zarur.

Tadqiqot savoli, gipoteza, metodologiya va metodlar o‘rtasida mantiqiy bog‘liqlik ta’minlanishi kerak.

Murakkab ijtimoiy-gumanitar muammolarni o‘rganishda aralash metodologiya va triangulyatsiya qo‘llanilishi tavsiya etiladi.

Tadqiqot natijalarining validligi, ishonchliligi va amaliy ahamiyati xalqaro standartlar asosida asoslanishi zarur

ILMIY MUAMMONI SHAKLLANTIRISH VA TADQIQOTNING MANTIQIY ZANJIRI

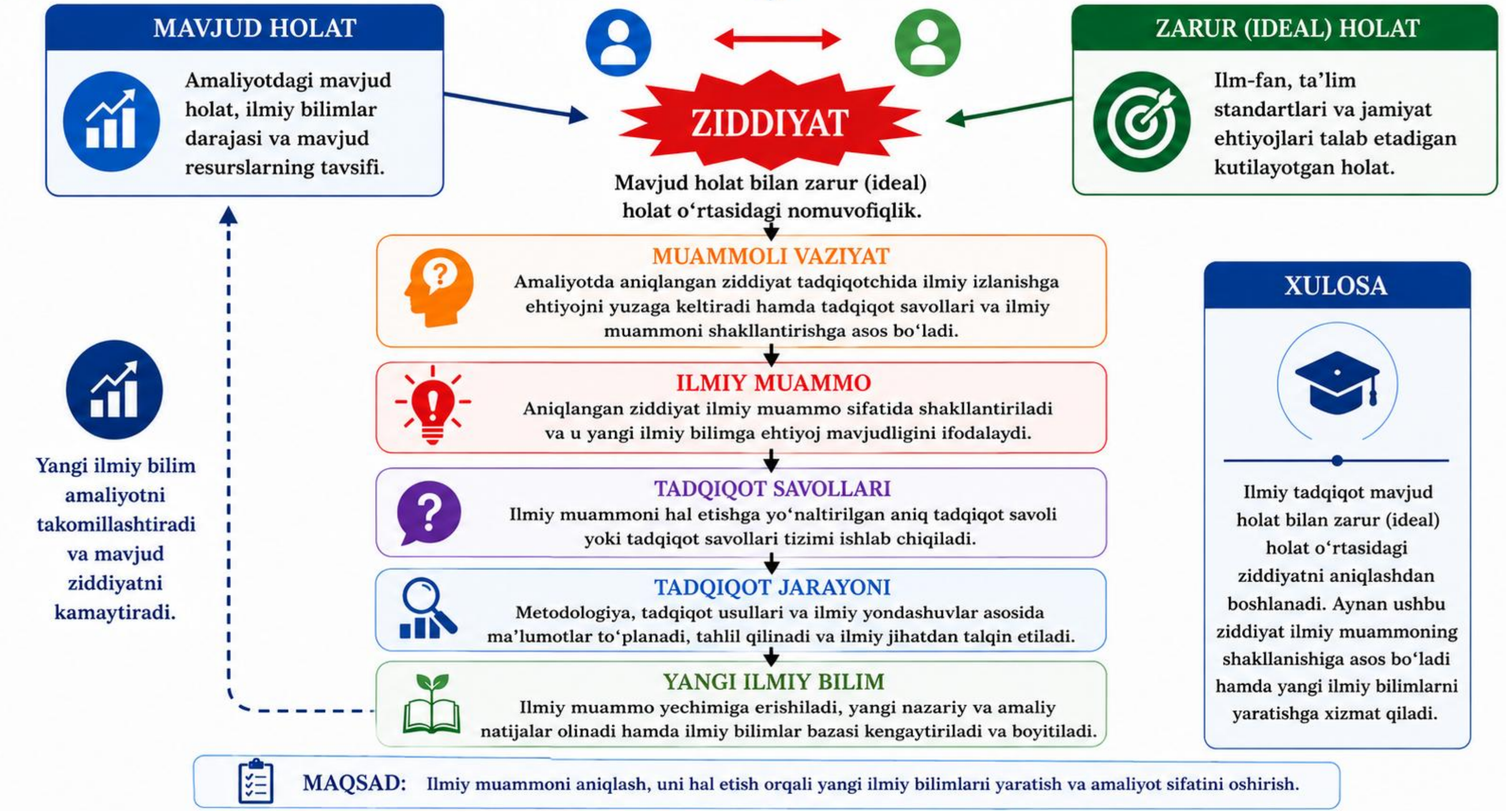

TADQIQOTNING METODOLOGIK TUZILMASI

Tadqiqotning metodologik tuzilmasi tadqiqotning barcha tarkibiy qismlarini yagona mantiqiy tizimga birlashtiradi. Har bir keyingi element avvalgisidan kelib chiqadi va ilmiy natijalarning ishonchliligini ta'minlaydi.

TADQIQOT SAVOLI VA GIPOTEZA

Nima uchun? → Qanday? → Qanchalik? → Qanday sharoitda? → Qaysi omillar ta'sir qiladi?

Tadqiqot savoli ilmiy izlanishning **kompasi** bo‘lsa, gipoteza tadqiqotchining ilmiy yo‘nalishini belgilovchi dastlabki **xaritasi**dir.

MUAMMOLI VAZIYAT

ILMIY MUAMMO

GIPOTEZA

TADQIQOT SAVOLI

GIPOTEZA

EMPIRIK TEKSHIRUV

YANGI ILMIY BILIM

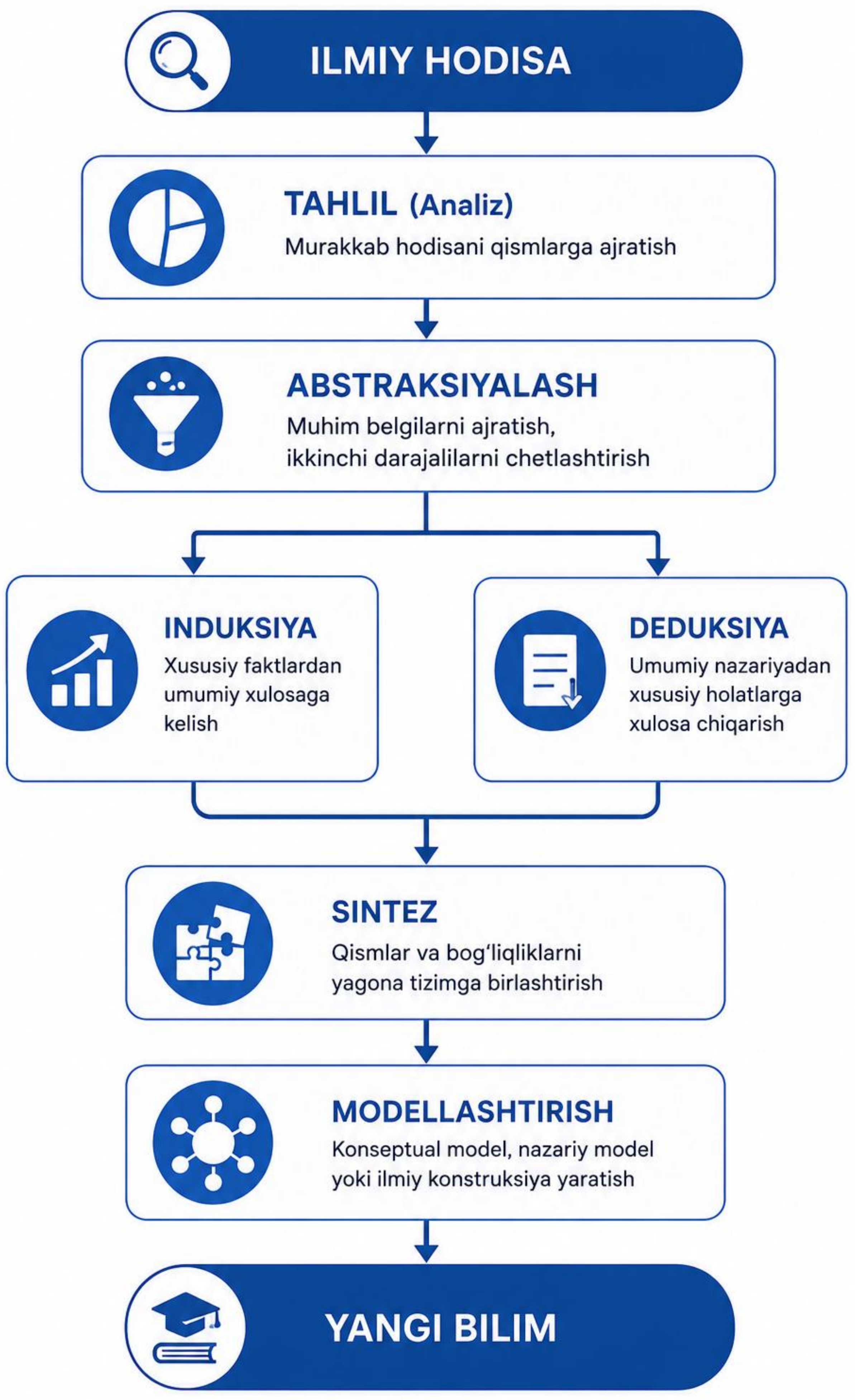
ILMIY HODISA
TAHLIL (Analiz)
Murakkab hodisani qismlarga ajratish
ABSTRAKSIYALASH
Muhim belgilarni ajratish,
ikkinchi darajalilarni chetlashtirish
INDUKSIYA
Xususiy faktlardan
umumiy xulosaga
kelish
DEDUKSIYA
Umumiy nazariyadan
xususiy holatlarga
xulosa chiqarish
SINTEZ
Qismlar va bog'liqliklarni
yagona tizimga birlashtirish
MODELLASHTIRISH
Konseptual model, nazariy model
yoki ilmiy konstruksiya yaratish
YANGI BILIM

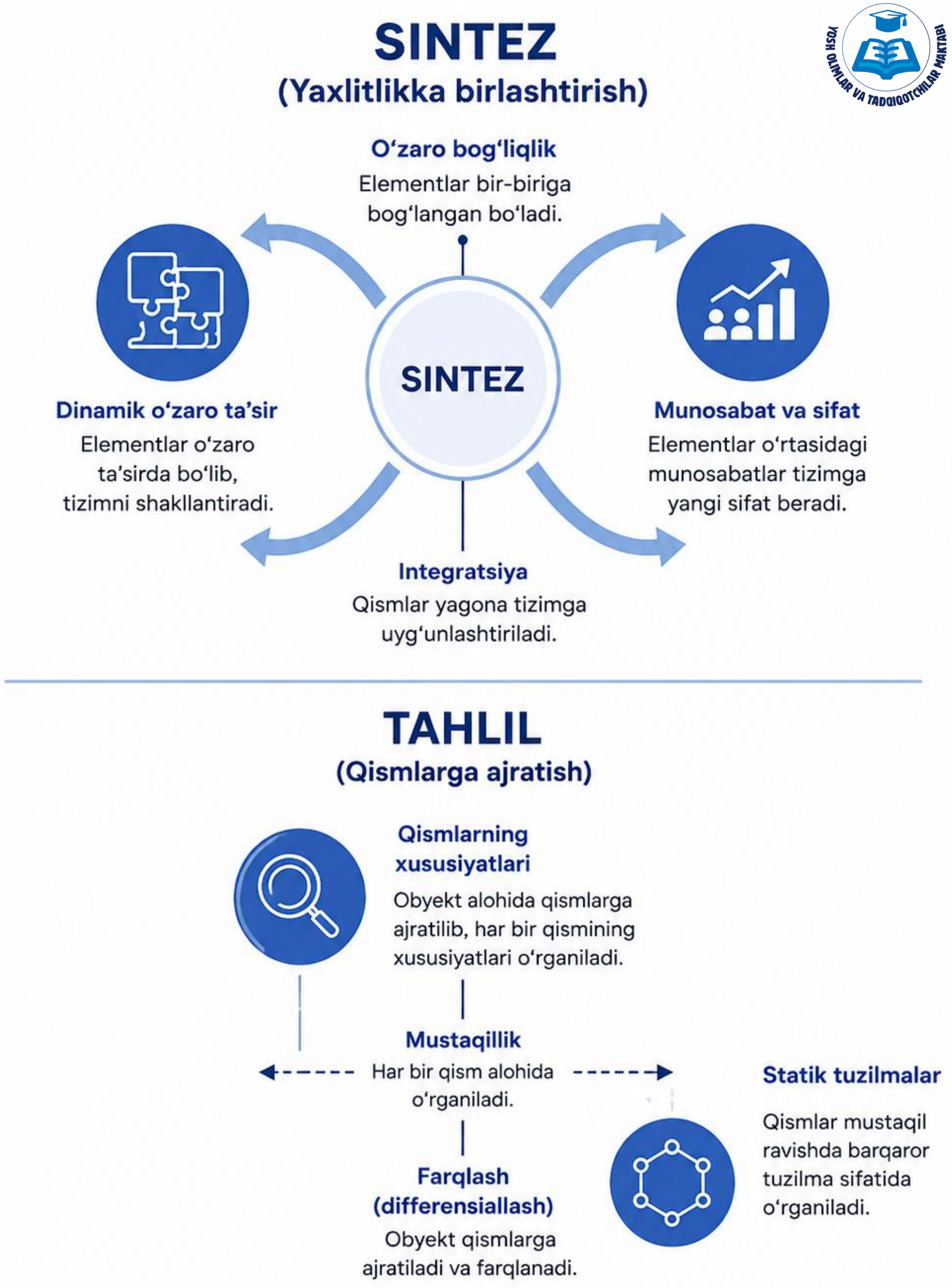
SINTEZ
(Yaxlitlikka birlashtirish)
O'zaro bog'liqlik
Elementlar bir-biriga
bog'langan bo'ladi.
SINTEZ
Dinamik o'zaro ta'sir
Elementlar o'zaro
ta'sirda bo'lib,
tizimni shakllantiradi.
Munosabat va sifat
Elementlar o'rtasidagi
munosabatlar tizimga
yangi sifat beradi.
Integratsiya
Qismlar yagona tizimga
uyg'unlashtiriladi.
TAHLIL
(Qismlarga ajratish)
Qismlarning
xususiyatlari
Obyekt alohida qismlarga
ajratilib, har bir qismining
xususiyatlari o'rganiladi.
Mustaqillik
Har bir qism alohida
o'rganiladi.
Statik tuzilmalar
Qismlar mustaqil
ravishda barqaror
tuzilma sifatida
o'rganiladi.
Farqlash
(differensiallash)
Obyekt qismlarga
ajratiladi va farqlanadi.

EMPIRIK METODLAR

Ma'lumot yig'ish jarayoni

TRM
YOSH OLIMLAR VA TADQIQOTCHILAR MAKTABI

Empirik metodlar nazariy taxminlarni real ma'lumotlar bilan tekshiradi.

EMPIRIK DALIL

KUZATISH
Hodisani tabiiy sharoitda bevosita kuzatish.

SO'ROVNOMA
Keng respondentlar guruhidan standartlashtirilgan ma'lumot to'plash.

INTERVYU
Respondentlarning tajribasi va qarashlarini chuqur o'rganish.

EKSPERIMENT
Sabab–natija bog'liqligini nazorat sharoitida aniqlash.

TEST
Bilim, ko'nikma yoki psixologik holatni o'lchash.

HUJJATLAR TAHLILI
Mavjud hujjatlar va ma'lumotlarni tizimli tahlil qilish.

ILMIY TADQIQOT JARAYONIDAGI O'RNI

NAZARIY MODEL → GIPOTEZA → EMPIRIK DALIL → TAHLIL → ILMIY XULOSA

TUSHUNTIRISH

Empirik metodlar voqelikdan ma'lumot yig'ish orqali nazariy taxminlarni tekshiradi, dalillarni tahlil qilish imkonini beradi va ishonchli ilmiy xulosalarga erishishga xizmat qiladi.

OBYEKTIVLIK
Ma'lumotlar real manbalardan olinadi

ISHLONCHLILIK
Dalillar ilmiy tekshiruvdan o'tadi

VERIFIKATSIYA
Nazariy taxminlar sinovdan o'tkaziladi

YANGI BILIM
Dalillar yangi ilmiy bilim yaratadi

Tadqiqotning markazida **o‘zgaruvchilar** turadi.

MUSTAQIL O‘ZGARUVCHI
(Ta'sir qiluvchi omil)
Masalan: Tyutorlik

BOG‘LIQ O‘ZGARUVCHI
(Natija ko‘rsatkichi)
Masalan: Akademik muvaffaqiyat

Ular test, anketa yoki shkala yordamida o‘lchanadi va matematik-statistik usullar orqali tahlil qilinadi. Natijada gipoteza tasdiqlanadi yoki rad etiladi. Shu asosida ilmiy xulosa shakllantiriladi.

ZAMONAVIY METODOLOGIK YO'NALISHLAR

1. Dalillarga asoslangan tadqiqot (Evidence-Based Research)

Mazmuni:
Ilmiy qarorlar, xulosalar va tavsiyalar ishonchli empirik dalillar hamda ilmiy tekshiruv natijalariga asoslanadi.

Kalit so'z:
Dalil → Tahlil → Xulosa → Qaror

2. Aralash metodologiya (Mixed Methods Research)

Mazmuni:
Miqdoriy va sifat tadqiqot yondashuvlarini yagona metodologik tizimda integratsiyalash orqali muammoni kompleks o'rganish.

Kalit so'z:
Miqdor + Mazmun = Kompleks ilmiy tahlil

3. Ochiq ilm-fan (Open Science)

Mazmuni:
Ilmiy tadqiqotlarning oshkoraligi, natijalarning takrorlanuvchanligi, ma'lumotlar va ilmiy resurslarning ochiq almashinuvi tamoyiliga asoslangan yondashuv.

Kalit so'z:
Oshkoralik + Hamkorlik + Takrorlanuvchanlik

4. Sun'iy intellekt yordamidagi tadqiqot (AI-assisted Research)

Mazmuni:
Sun'iy intellekt texnologiyalaridan ma'lumotlarni izlash, tahlil qilish, modellashtirish va ilmiy xulosalarni qo'llab-quvvatlash vositasi sifatida foydalanish.

Kalit so'z:
AI → Tahlil → Prognoz → Ilmiy qaror

5. Fanlararo tadqiqotlar (Interdisciplinary Research)

Mazmuni:
Murakkab ijtimoiy-gumanitar muammolarni turli fanlar nazariyalari, metodlari va yondashuvlarini uyg'unlashtirgan holda o'rganish.

Kalit so'z:
Integratsiya → Hamkorlik → Innovatsion yechim

ISHONCHLI VA INNOVATSION ILMIY NATIJA

Zamonaviy metodologik yondashuvlar integratsiyasi orqali yuqori sifatli, ishonchli va amaliy ahamiyatga ega ilmiy natijalarga erishiladi.

ASOSIY ILMIY XULOSA

Ilmiy yangilik amaliy tavsiya va innovatsion yechim bilan yakunlanadi

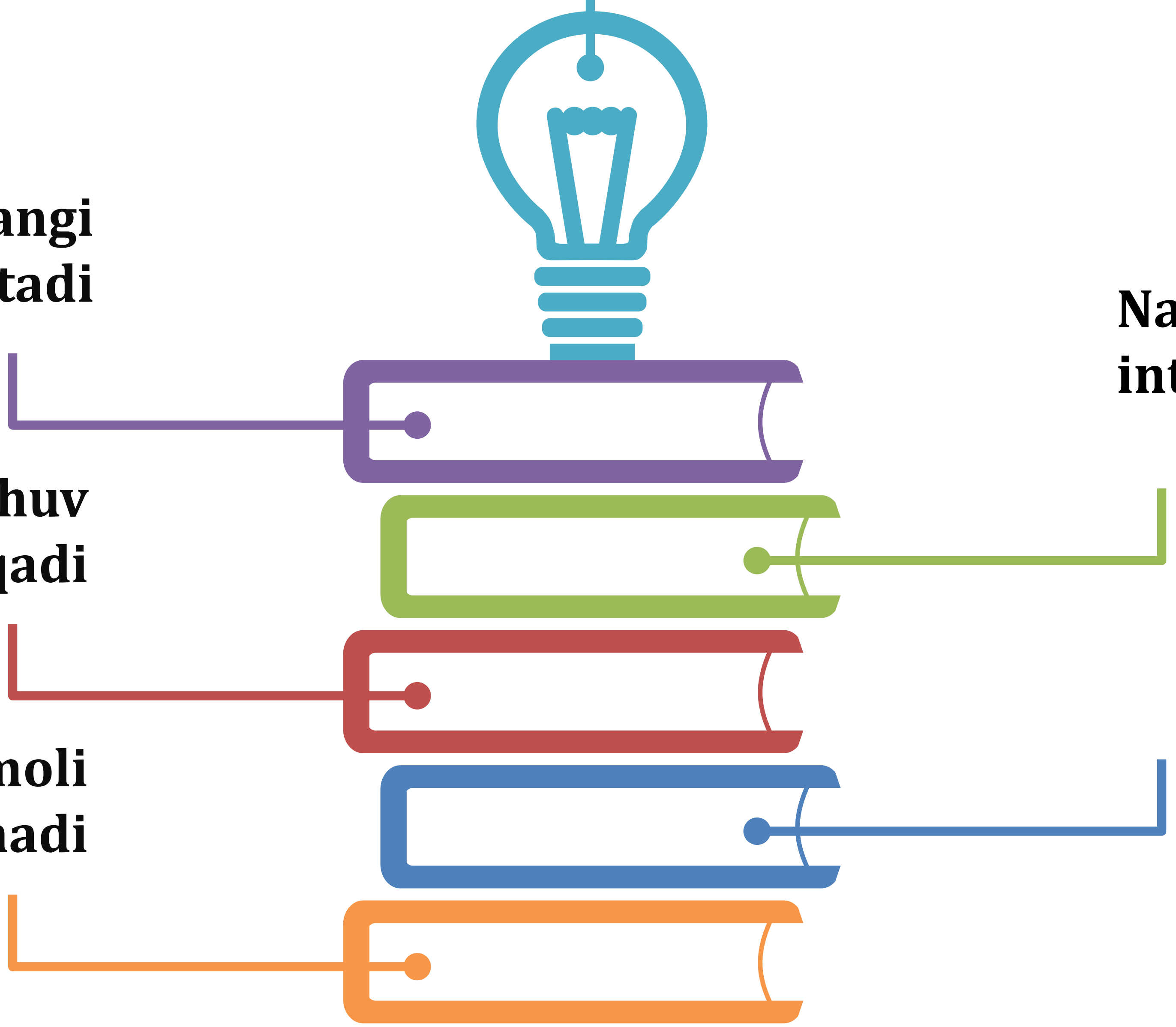

Dalillarni tahlil va talqin qilish yangi ilmiy bilimning asosini tashkil etadi

Nazariy va empirik metodlarning integratsiyasi ilmiy dalilni yaratadi

Metodologik yondashuv tadqiqot savollaridan kelib chiqadi

Qabul qilingan yondashuv tadqiqotchining ilmiy dunyoqarashini belgilaydi.

Ilmiy tadqiqot muammoli vaziyatni aniqlashdan boshlanadi

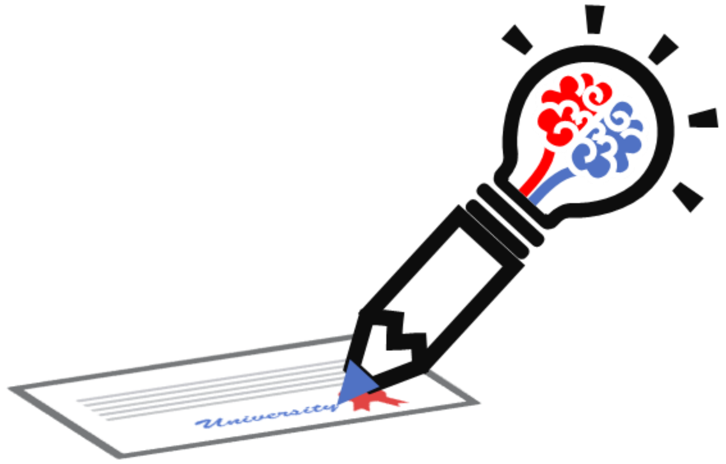

E'TIBORINGIZ UCHUN RAHMAT!

https://raqamlitalim.trm.uz/yosholim